

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Доклади

Международната
годишна конференция на
Института за български език
„Проф. Любомир Андрейчин“
София, 2020

I ТОМ

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪВРЕМЕНЕН БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Стоян Буров <i>Граматическа норма и прояви на хиперкоректност в българския език.</i>	15
Максим Стаменов <i>Лексикално-граматична омонимия и граматикализация при неизменяемите думи в българския език – насоки и резултати.</i>	24
Антон Циммерлинг <i>Българские клитики и коммуникативная структура: описание и типология.</i>	35
Елена Ю. Иванова <i>Разрыв составных союзов с ДА в болгарском языке: коммуникативно-синтаксический интерфейс.</i>	46
Pliyana Kravova <i>About 'factivity' as a linguistic concept and its implications in Bulgarian.</i>	58
Радка Влахова-Руйкова <i>Езикови прояви на инперсоналността и на ангажираността (25 г. по-късно).</i>	69
Olga Arnaudova <i>When demonstratives and definite articles co-occur: The case of Bulgarian.</i>	76
Йовка Тишева <i>Експлицитният подлог аз – маркер на разговорност в медийната писмена реч?</i>	84
Биляна Кирилова Радева-Гезенчова <i>За невъзможното степенуване на прилагателни имена.</i>	91
Галина Петрова <i>Безлични предикативно-дативни конструкции в българския език.</i>	100
Мирена Пацева <i>Прозодични фактори при избора на суфикси с идентично словообразователно значение.</i>	107
Елисавета Балабанова <i>Адюнкт за време в началото на изречението – словоредни модели.</i>	117
Лора Желева <i>За обхвата на аргументните позиции Агенс и Експериенцер и някои проблемни моменти при разграничаването им.</i>	126
Катя Грозева Исса <i>Морфологични деформации и словообразователни тенденции в езика на българските емигранти в Австралия.</i>	133

ЛЕКСИКОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОГРАФИЯ

Валентина Бонджолова <i>За динамичните процеси в лексико-семантичното поле Пари.</i>	143
Мария Кошкова, Надежда Костова <i>Към концепцията за лексикографската обработка на междуезиковата омонимия в българския и словашкия език.</i>	150

ТЕРМИНОЛОГИЯ

Мария Попова <i>Българският език и неговата терминология в ерата на глобализацията.</i>	158
Кристияна Симеонова <i>За някои интересни факти от създаването на българската научна терминология след Освобождението.</i>	167
Радостина Стоянова <i>Терминологични фразеологични калки в най-новата българска и руска икономическа терминология.</i>	173

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Румяна Златанова <i>Към старобългарския превод на библейските пророчески книги. Проучвания и перспективи.</i>	182
Марияна Цибранска-Костова <i>Средновековни названия за коприната на славянския Юг.</i>	193
Елка Мирчева <i>За редактирането на текстове в старата българска книжнина (Житие на Григорий Велики).</i>	202

ПРОЗОДИЧНИ ФАКТОРИ ПРИ ИЗБОРА НА СУФИКСИ С ИДЕНТИЧНО СЛОВООБРАЗОВАТЕЛНО ЗНАЧЕНИЕ¹

Мирена Пацева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

mirena.patseva@gmail.com

Резюме: Изследването поставя въпроса за влиянието на прозодични фактори върху дистрибуцията на суфиксите и разширените им варианти при образуването на народностни названия в българския език. То цели да проследи действието им при избора на аломорфи като проява на взаимодействието между прозодия и морфология. Анализът показва акцентни тенденции при суфиксите и суфиксалните комплекси, предпочитания към определени основи и контур на производната дума, които са от значение за избора на аломорфи.

Ключови думи: прозодични фактори, суфикси за образуване на народностни названия, аломорфи, български език

1. Въведение

Обект на работата са прозодичните фактори при образуването на един тип жителски имена. Цветанка Аврамова ги определя като съществителни имена, назоваващи лица според мястото (в широк смисъл), в което живеят или от което произхождат (Аврамова / Avramova 2013: 11). Местата може да бъдат селища, географски региони и области, държави, континенти, обекти от земната повърхност (планини, острови) и небесни тела. Настоящото изследване се фокусира върху прозодичната организация на жителски имена, назоваващи лица според държавите, на които са граждани или жители. Наричаме ги народностни названия (нататък – НН) в отличие от *етнонимите*, които включват и названия на племена като *траки*.

Василка Радева отнася НН към ономаσιологичната категория названия на носители на признак – *nomina attributiva* (Радева / Radeva 2007: 122 – 125), а Цветанка Аврамова – към *nomina habitatorum*, субкатегория на словообразователната категория названия за принадлежност (*nomina pertinentia*), към която се отнасят съществителните, назоваващи субстанция, характеризирана чрез отношение на принадлежност към друга субстанция. Словообразователното значение при тях се представя с парафразата ‘X принадлежи на У’, като X е лице, характеризиращо се с признаците *+одушевеност*, *+персоналност*, а У означава населено място (Аврамова / Avramova 2013: 40 – 41). Основен начин за образуването им е суфиксалната деривация, като най-продуктивни в българския език са суфиксите *-(e)ц* със съответните варианти, както и разширените варианти на суфикса *-ин* (Аврамова / Avramova 2013: 46 – 47).

Предмет на изследването е вариативността на суфиксите, като основното внимание е насочено към прозодичните условия при избора им. След като направим кратък преглед на постановките за образуването на НН в българския език, ще очертаем теоретичната област на изследването и ще представим някои прозодични аспекти на разпределението и съчетаемостта на суфиксите в светлината на набелязаните прозодични условия.

2. Словообразуването на НН в българското езикознание

Наборът суфикси, които се използват при жителските имена, е обект на внимание на редица езиковеди като Ив. Леков, Е. Станкулова, Ив. Дуриданов, Л. Андрейчин, Ю. Маслов, Ст. Стоянов, В. Радева, Ю. Балтова, Цв. Аврамова и др. Като характерни наставки за образуване на имена за

¹ Изследването е разработено в рамките на научен проект „Прозодични аспекти на българския език в съпоставителен план с други езици с лексикално акцентуване“, финансиран от ФНИ на МОН с договор № Кп-06-Н40/11 от 12.12.2019.

народностен произход Иван Леков отбелязва: *-ин*, *-ец* и *-ак* (Леков / Lekov 1958: 28). Според Иван Дуриданов типичните книжовни суфикси са *-анин* и *-ец* (Дуриданов / Duridanov 1970). Юрий Маслов разграничава суфиксални формативи като *-ец*, *-ан*, *-(ч)ан* и суфиксални комплекси като *-анец*, *-ианец*, *-енец* и др. (Маслов / Maslov 1982: 76). Е. Станкулова отбелязва, че *-ин* е бил много по-продуктивен в миналото, но губи продуктивността си и отпада (Станкулова / Stankulova 1963). Вероятно това е сред причините Юлия Балтова да го постави на второ място след *-ец*. Авторката разглежда сегментите *-и-*, *-иј-*, *-ан-*, *-иан-*, *-чан-*, *-ин-*, *-е-*, *-еј-* като субморфи без семантични функции. Според нея те не са нови афиксални образувания, появяват се без да са задължителни, което дава основание да не се разглеждат като части на суфиксалния формант (Балтова / Baltova 1988: 34 – 35, цит. по Аврамова / Avramova 2013: 59). Аврамова определя суфикса *-ец* като високопродуктивен, а вариантите му, образувани с допълнителни сегменти (субморфи), като слабопродуктивни (*-анец*, *-енец*) и непродуктивни (*-иец*, *-инец*, *-ак*, *-як*, *-ин* и нулев суфикс). Продуктивността се определя на базата на квантитативен критерий, без да се отчита системният критерий, свързан с принадлежността към активния или пасивния лексикален пласт (Аврамова / Avramova 2013: 99). Динамиката в моделите, описвана като изтласкване на някои словообразователни средства и предпочитане на други, предполага периоди на паралелно съществуване на някои словообразователни варианти като *молдовец*, *молдованин*, *молдованец*. Трябва да отбележим също, че както не всяко населено място, така и не всяка страна образува народно название. Например такава липсва при *Аруба*, *Барбадос* и др. В *Граматика на съвременния български книжовен език* Стоян Стоянов обръща внимание на акцентните характеристики на суфиксите, като разширява вариативността и инвентара на разширенията на *-ѐц/-ец*: *-ѝец*, *-ѐец*, *-ѐнец*, *-а̀нец*, *-иа̀нец* (Стойанов / Stoyanov 1983: 50).

3. Настоящото изследване

Настоящото изследване поставя следните въпроси:

1. Може ли да приемем, че суфиксите за образуване на НН в българския език имат вътрешно присъщи прозодични характеристики (акцентуваност, предпочитания към определени основи и характеристики на срички или сегменти), на базата на които да може да се предвиди появата им, както твърдят редица автори (Booij 2019; Revithiadou, Lengeris 2016)?

2. В какви случаи прозодичните характеристики на афиксите и на контекста са от значение за избора на аломорфи?

Интересен психолингвистичен ракурс към първия въпрос, дискутиран през последните години, е дали вариантите се съхраняват в менталния лексикон като отделни единици, или се „пораждат“. Според Буй и ван дер Вир аломорфите се запомнят по-скоро като части на думите, в които се реализират, а не поотделно. Регулярните форми, основани на правила, се конкурират с тези, които се съхраняват като отделни единици. Правилата влизат в сила, ако нивото на активация на съхранените единици/форми е ниско и може да се преодолее (Booij, van der Veer 2015).

Факторите за избор на аломорфи може да бъдат от различно естество. Понякога основен фактор за избор на един или друг вариант е произходът на морфемата. Например домашният за холандски суфикс *-heid* се свързва с домашни и чужди основи, а чуждият *-iteit* – само с чужди основи. Аналогично българските формативи *-ота* и *-ина* се свързват предимно с домашни основи като при *доброта*, *добрина*, а *-ция* – с чужди като в *демокрация*. Факторите за избор на аломорфи често са исторически и са свързани с влияние от други езици. Например НН *датчанин* се разглежда като заемка от руски (РБЕ / RBE 2006: 600), а при *руснак* се проследява влияние от украински и полски (Аврамова / Avramova 2013: 53). Много често аломорфията зависи от морфосинтактични и лексикални фактори (при различните спрежения и склонения). В други случаи обаче фонологията и прозодията имат съществена роля при разпределението на аломорфи.

Генеративният подход към аломорфията, разбирана като комплементарна дистрибуция на морфемите с еднакво значение, предполага обща дълбинна (*underlying*) форма и набор фонологични правила, по които се генерират повърхнинните форми в различни контексти. Този подход е успешен в редица случаи на фонологична близост, но е проблематичен при т.нар. *лексикални* или *суплетивни* аломорфи, които не са фонологически сходни. Според Буй и ван дер Вир в редица случаи аломорфите не могат да се изведат от обща дълбинна форма, което вероятно означава, че се съхраняват

лексикално (Booij, van der Veer 2015). Пример за аломорфия, която е зависима от фонологични и прозодични условия, е конкуренцията между окончанието за множествено число *-s* и *-en* в холандски. Първият аломорф (*-s*) се реализира след неакцентувана сричка, а вторият (*-en*) – след акцентувана:

kánon „канон“ ед. ч.   *kánon-s* „канони“ мн. ч.
kanón „оръжие“ ед. ч.   *kanónn-en* „оръжия“ мн. ч.

(Booij, van der Veer 2015).

Ефектът от тази дистрибуция е, че имената в множествено число винаги завършват на двусричен хорей – оптималната прозодична стъпка в езика. Това означава, че сред мотивиращите сили при избора на аломорфи е също стремежът към оптимална прозодична форма на думите в терминологията на теорията на оптималността (Kager 1996). Този принцип на селекция предвижда също, че обикновено едносричните имена образуват множествено число с разширен вариант на окончанието. Такъв е случаят при съществителните имена от мъжки род в българския език, при които изборът между *-и/-ове* зависи от броя на сричките в думата.

Според Андрю Невинс съществуват шест типа фонологични и прозодични условия, които влияят върху избора на аломорфи. Това са:

1. Сегментна дисимиляция, при която се проявява *принципът на задължителния контур (Obligatory contour principle OCP)*².
2. Сегментна фонотактика, по силата на която се избягват несъвместими комбинации.
3. Оптимална сричкова структура, условие, което се съблюдава при английските варианти *a-/an-* и при българските префикси *с-/съ-*.
4. Морфологично изравняване на дясната граница на основата и дясната граница на сричката. Това фонологично условие, наричано *принцип на нересилабификацията на основата с афикса*, може да доминира над общата тенденция за избор за аломорфи с консонантно начало след основи, завършващи на гласна, и обратно.
5. Акцентуваност и качество на гласната: акцентуваните гласни са с по-изразена звучност. Според Кросуайт гласните с по-ниска сонорност са: *i, u, ə*, а с по-висока сонорност – *e, o, a* (Crosswhite 1998).
6. Стъпкова структура – условие за избор на аломорф, което съхранява предпочитаната стъпкова структура в езика³ (Nevins 2011).

Към прозодичните условия се причисляват и прозодичните характеристики на основата и на производната единица – брой срички, вид на сричките конституенти, размер и контур (Kager 1996; Ahn 2014).

Целта на настоящото изследване е да се фокусираме върху прозодичните фактори, обуславящи разнообразието на суфикси и варианти в избраната група съществителни НН в българския език. Задачата ни е да проследим действието им при избора на суфикс/вариант като проява на взаимодействието между фонология и морфология.

3.1. Материал

НН, използвани като материал на изследването, са получени от имена на държави. Източник на данни за НН е лексикалната база данни на Секцията за българска лексикология и лексикография към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН⁴.

Сред данните на електронния ресурс избираме названието на гражданите или жителите в мъжки и женски род. Списъкът включва 224 държави/територии, от които при 156 са назовани НН, а при останалите те присъстват в аналитичен вид. Списъкът съдържа официални НН и не изчерпва

² Формулиран в рамките на автосегментната теория от Голдшмит.

³ Гонзалес изследва избора на аломорфи, основан на стъпкова структура, например аломорфът *ribà* се появява след нечетен брой срички, а *ribi* – след четен брой (Gonzales 2005, цит. по Nevins 2011).

⁴ Информационен портал „Инфолекс“ <<https://ibl.bas.bg/leksikalna-baza-danni/>> [30.12.2019].

актуално използваните варианти, например липсват *холандец, немец* и др. Не се разглеждат и наименования, образувани от названия на континенти, области, етнически групи като *европеец, мизиец, славянин*.

3.2. Обща прозодична характеристика на НН

В повечето случаи НН имат пенултимно (ПУ⁵) акцентуване (91%), при което се оформя хореична стъпка вдясно (Таблица 1). Най-често срещани са трисричните структури (41,02%), следвани от четирисрични (34,61%) и петсрични (10,89%). Само 1,92% са съставените от една сричка.⁶ Същото минимално представяне имат и НН с ултимно ударение като *русна̀к*. 4,48% са с АПУ ударение като *б̀ългарин/б̀ългарка*, а всички останали са с ПУ ударение като *анг̀олец/анг̀олка*. Ударението обикновено е на предпоследната сричка и при четири- и петсричните наименования като *австра̀лиец/ австра̀лийка, азербайдж̀анец/азербайдж̀анка*, както и при сложните съществителни като *пу̀ерторика̀нец/пу̀ерторика̀нка и цент̀ралноафрика̀нец/цент̀ралноафрика̀нка*⁷. При последните може да се говори и за вторично ударение на първия компонент на названието.

Едносричните НН с нулев суфикс са само в мъжки род като *чех, гр̀ък, швед* (1,92%). Двусричните НН също са единици (3,2%), като две от тях описват хореична стъпка в мъжки род: *с̀ърбин, т̀урчин*, а три са с ямбична: *русна̀к, слова̀к, поля̀к*.

Таблица 1. Разпределение на акцентните характеристики и сричковата структура на НН

	Едноср.	У	ПУ	АПУ
Едносрични НН	1,92%			
Двусрични НН		1,92%	1,28%	
Трисрични НН			41,02%	3,2%
Четирисрични НН			34,61%	0,64%
Петсрични НН			10,89%	0,64%
Шестсрични НН			2,56%	
Седемсрични НН			0,64%	
Процентно съотношение	1,92%	1,92%	91%	4,48%

Ще проследим суфиксалния инвертар, като започнем от най-продуктивната двойка *-ец/-ка*. Тя се добавя без разширения към основи, завършващи на съгласен звук, и заменя финалната гласна *-а* и суфикса *-ия* в следните случаи:

1. Основите, завършващи на съгласен звук, са предимно с ултимно ударение и при добавянето на неакцентирания суфикс се реализира ПУ акцентуване на НН:

1. а. *Алж̀ир*   *алж̀ирец, алж̀ирка*
 б. *Сенега̀л*   *сенега̀лец, сенега̀лка*

НН е с АПУ ударение само при наименования с начално акцентуване:

2. а. *К̀ип̀ър*   *к̀ип̀ърец, к̀ип̀ърка*
 б. *Й̀емен*   *й̀еменец, й̀еменка*

⁵ Отбелязваме ултимното акцентуване с У, пенултимното – с ПУ и антепенултимното – с АПУ.

⁶ Данните отразяват разпределението на формите за мъжки род. При женски род липсват едносрични и ултимни названия.

⁷ Изключение правят само *ег̀ип̀тянин, люксембур̀гчанин* с АПУ акцентуване, като при последния случай може да се реализира и начално ударение.

При имена, които завършват на *-й*, глайдът отпада пред *-еу* в мъжки род, което може да е проява на принципа за *нересилабификация на основата и афикса*. Глайдът обаче присъства във формата за женски род, като постига съответствие на акцентуването с тежестта на сричката:

- 3. а. *Брунѐй*   *брунѐец, брунѐйка*
- б. *Китѐй*   *китѐец, китѐйка*
- в. *Парагвѐй*   *парагвѐец, парагвѐйка*

Суфиксът *-еу/-ка* се добавя след съгласен звук и при универбиране на съставни названия на държави и територии като:

- 4. а. *Бахѐмски острови*   *бахѐмец, бахѐмка*
- б. *Доминикѐнска република*   *доминикѐнец, доминикѐнка*⁸

II. Наименованията на държави, които завършват на гласен звук *-а*, често имат пенултимно ударение като *Ангѐла* с единични изключения (*Никарѐгуа*). В повечето случаи крайното *-а* се отстранява при прибавянето на суфикса без промяна на ПУ ударение:

- 5. а. *Руѐнда*   *руѐндец, руѐндка*
- б. *Панѐма*   *панѐмец, панѐмка*
- в. *Палестѐна*   *палестѐнец, палестѐнка*

III. Крайният гласен звук *-а* се съхранява само при двусричния хороним *Гѐна* и ударението се измества върху него като при разширенията на суфикса: *ганѐец, ганѐйка*. Това НН може да се разглежда и като образувано от разширен суфикс *ѐец/-ѐйка*. Този случай показва предпочитане на минимум трисричен ПУ прозодичен модел за разглежданата група съществителни. Суфиксът *-еу/-ка* се свързва с наименования с повече от една сричка преди суфикса *-и(я)*. Позицията на ударението се запазва, като при НН то е ПУ:

- 6. а. *Албѐния*   *албѐнец, албѐнка*
- б. *Швейцѐрия*   *швейцѐрец, швейцѐрка*⁹

IV. В наименования, образувани с *-ѐ(я)*, акцентуваното *-ѐ* се съхранява¹⁰, като в женски род акцентуваната сричка се разширява с *-й-* в позиция на кода пред *-ка*.

- 7. а. *Гвинѐя*   *гвинѐец, гвинѐйка*
- б. *Еритрѐя*   *еритрѐец, еритрѐйка*

Може да сумираме прозодичните характеристики на най-разпространения суфикс за образуване на НН *-еу/-ка* без разширения по следния начин:

- Не променя ударението на основата с изключение на отделни случаи, при които може да се говори за вторично ударение: *нидерландец, бангладешец, азербайджанец, лихтеницайнец*. Това дава основание да се определи като *немаркиран* (в терминологията на Revithiadou, Lengeris 2016).
- Не е акцентуван при НН, което го отличава от суфикса в редица други лексикални групи: деятели (*летѐц*), инструменти (*резѐц*), атрибутиви (*мѐдрѐц*)¹¹, диминутиви (*дѐждѐц*) и др. При НН суфиксът може да се разглежда като *предакцентуван*, тъй като ударението обикновено е на предходната сричка с ПУ ударение (*испѐнец*) и в отделни случаи на сричка с АПУ ударение като при *кѐтѐрец*.
- Добавя се след съгласен звук при основи, завършващи на съгласна, и след отстраняване на *-ия* и крайната гласна *-а*.

⁸ Суфиксът *еу/-ка* не присъства само при четири имена на държави, завършващи на съгласен звук: *Егѐпет, Ирак, Беларус* и *Люксембург*, а при *Тунис* е с разширение *-и*.

⁹ При по-кратки наименования като *Сирия*, суфиксът *-еу/-ка* е с разширение.

¹⁰ Стоянов интерпретира *-ѐец* като разширен вариант на *-еу* (Стоянов / Stoyanov 1983).

¹¹ В тази група суфиксът по-често е неакцентуван.

- Не се свързва с кратки основи и не образува двусрични НН.
- Онсетът на акцентуваната сричка може да е звучен (*ал.ба̀.нец/ал.ба̀н.ка*¹²), беззвучен (*ис.па̀.нец/ис.па̀н.ка*) или да липсва (*е.ти.ò.нец/е.ти.òп.ка*).

Акцентуваните разширения *-й/-ий-*, *-ан-*, *-ин-* на суфикса *-ец/-ка* създават само ПУ структури с хореична стъпка, изравнена отгласно.

Суфиксалният комплекс *-йец/-ийка* се свързва с основи, завършващи на *-ия* и гласна *-и*, и само в по един случай на *-а*, *-е* и на съгласна. След акцентуваното разширение *-й-* в женски род отново се появява глайд, който затваря акцентуваната сричка, предшестваща лека сричка с онсет *-к-*.

I. Суфиксалният комплекс често образува трисрични пенултимни НН от кратки основи на *-ия*. Повечето от тях са с тежка начална сричка, състояща се от повече от една мора, или с мораична стъпка, при които се изпълнява изискването за парсиране и оптимална прозодична организация:

8. а. Гамбия   гамбийец, гамбийка
- б. Австрия   австриец, австрийка
- в. Замбия   замбийец, замбийка
- г. Индия   индиец, индийка
- д. Латвия   латвиец, латвийка
- е. Либия   либиец, либийка

Добавянето на акцентувано *-й-* възпрепятства образуването на оптимална двусрична структура при НН (*белгец, *индец). Вероятна причина за това е маркираната с прозодични средства преобладаваща трисрична ПУ схема на НН.

Четирисричните НН от мъжки род са образувани предимно от леки срички с изключение на финалната, а при формите за женски род и акцентуваната сричка е тежка:

9. а. Австралия   австралиец, австралийка
- б. Танзания   танзаниец, танзанийка
- в. Либерия   либериец, либерийка
- г. Малайзия   малайзиец, малайзийка

Аналогично е разпределението и при петсричните НН:

10. а. Микронезия   микронезиец, микронезийка
- б. Индонезия   индонезиец, индонезийка

II. Комплексът се свързва с основи, завършващи на *-и* и в единични случаи на *-а* и *-е*:

11. а. Малави   малавиец, малавийка
- б. Мали   малиец, малийка
- в. Чили   чилиец, чилийка
- г. Малта   малтиец, малтийка
- д. Зимбабве   зимбабиец, зимбабийка

В един единствен случай *-иец* се свързва с хороним на съгласен звук с озвучаване на онсета на акцентуваната сричка при НН: *Ту̀нис*, *ту̀низиец*, *ту̀низийка*.

Може да обобщим прозодичните характеристики на комплекса *-йец/-ийка*:

- Често се свързва с кратки основи (за разлика от *-ец/-ка*), като разширява НН до минималната за групата на НН трисрична структура.
- Ударението се измества от основата върху разширението на суфикса *-й-*, което оформя ПУ акцентуване и хореична стъпка, изравнена отгласно.
- Преобладават структури с четен брой срички, което предполага парсирането им, а при трисричните НН първата сричка често е тежка.

¹² Сричковата граница се отбелязва с точка.

- Акцентуваната сричка в женски род се разширява с глайд в позиция на кода (*ав.стра.лѝй.ка*) и така увеличава изъвеността си по принципа на съответствието на акцентуваността и тежестта.
- Онсетът на акцентуваната сричка често е сонор (*л, н, р*): *ав.стра.лѝ.еџ, тан.за.нѝ.еџ, ли.бе.рѝ.еџ*, или звучна съгласна (*в, з, б, д*): *лат.вѝ.еџ, ма.лай.зѝ.еџ, зам.бѝ.еџ, ин.дѝ.еџ*, единствено изключение е *мал.тѝ.еџ*. Тази особеност на комплекса се проявява и при озвучаването на *-с-* при *ту.ни.зѝ.еџ, ту.ни.зѝй.ка*.

Суфиксалният комплекс *-а̀неџ/-а̀нка* се свързва с основи, завършващи на гласен звук *-о, -у, -а*. Крайната гласна се запазва при двусричните основи (*Кòнго, Перу, Тòго*) и се изпуска при образуваните от повече срички (*Марòко, Мèксико*), което създава устойчиви прозодични структури от четен брой срички (четири или шест):

12. а. Кòнго	<i>конгоа̀неџ, конгоа̀нка</i> ¹³
б. Марòко	<i>марокана̀неџ, марокана̀нка</i>
в. Мартинѝка	<i>мартиникана̀неџ, мартиникана̀нка</i>
г. Мèксико	<i>мексикана̀неџ, мексикана̀нка</i>
д. Никара̀гуа	<i>никарагуана̀неџ, никарагуана̀нка</i>
е. Пуерто Рѝко	<i>пуерторикана̀неџ, пуерторикана̀нка</i>

Комплексът не се свързва с основи на *-ия* с изключение на *италиана̀неџ, италиана̀нка*, при които може да се разглежда като допълнително разширен вариант *-иа̀неџ*.

Характерно за образуваните с *-а̀неџ/-а̀нка* НН е следното:

- Акцентуваната сричка в повечето случаи е лека и може да се състои само от гласната *-а*, която заема водещо място в скалата по звучност и реализира принципа за съответствие на акцентуваността и качество на гласната (Nevins 2011).
- Основна разлика с разширението *-и-* е, че в този случай онсетът или липсва (*кон.го.а̀.неџ*), или е представен от беззвучна съгласна *-к* (*ма.ро.ка̀.неџ*).
- Почти всички НН (с едно изключение) са образувани с четен брой срички: четири и шест, за които може да предположим, че е изпълнено условие б. на Невинс за стъпкова структура (Nevins 2011).

Суфиксалният комплекс *-ѝнеџ/-ѝнка* е представен само в два случая:

13. а. Грузѝя	<i>грузѝнеџ, грузѝнка</i>
б. Куба	<i>кубѝнеџ, кубѝнка</i>

Представянето на суфикса *-ин/-ка, -кѝня* е ограничено. Във формите за мъжки род суфиксът не е акцентуван, а при женски род картината не е хомогенна. В два от случаите се реализира акцентуван суфикс *-(к)ѝня* при *срѝбкѝня* и *туркѝня*, а при останалите – неакцентуван суфикс *-ка*:

14. а. Бѝлгàрия	<i>бѝлгарин, бѝлгарка</i>
б. Сѝрбия	<i>сѝрбин, срѝбкѝня</i>
в. Хѝрвàтия	<i>хѝрвàтин, хѝрвàтка</i>
г. Турѝция	<i>турѝчин, туркѝня</i>
д. Белару̀с	<i>белару̀син, белару̀ска</i>

Комплексът *-ча̀нин/-ча̀нка* е представен в три случая, като разширението е акцентувано при трисричното НН, а при по-комплексните може да варира¹⁴:

15. а. Дàния	<i>датча̀нин, датча̀нка</i>
б. Ира̀к	<i>иракча̀нин, иракча̀нка</i>
в. Лю̀ксембург	<i>люксембургча̀нин, люксембургча̀нка</i>

¹³ В. Радева интерпретира *-о-* като разширение, а не като елемент от основата (Радева / Radeva 2007).

¹⁴ При *люксембургчанин* ударението може да се запази и на основата като при имена на жители на селища: *лòмчанин, пирдòпчанин*.

Аналогична е и картината при единично представените **-янин, -янин/-янка, -янка** и **-узин/-узойка**:

16. а. *Египет* египтянин, египтянка (с елизия на е)
 б. *Хайти* хаитянин, хаитянка
 в. *Франция* французин, французойка

Суфиксът **-ин** без разширение е неакцентуван. Ударението на основата се съхранява при всички случаи и е ПУ при НН с изключение на *българин, българка*. В немногобройните случаи с разширение ударението също е ПУ, като елиминира акцентуването на основата (*датчанин*). АПУ акцентуване се реализира при *египтянин, египтянка* с елизия на *-е*. При *люксембургчанин, люксембургчанка* допускаме двойко акцентуване.

Суфиксите **-ак/-як** с вариации в женски род **-(я)кѝня/-а̀чка** са *непродуктивни* при НН (Аврамова / Avramova 2013: 86). Появата на някои от тях е по исторически причини и чуждоезиково влияние, а при други (на *-и*) би възникнало произносително затруднение при съчетаване с основния суфикс *-ец*:

17. а. *Полша* поляк, полякѝня
 б. *Русия* русна̀к, рускѝня
 в. *Словакия* слова̀к, слова̀чка

Формите им за мъжки род са единствените случаи на У акцентуване при НН.

При някои НН, образувани с **нулев** суфикс, може да предположим проява на *принципа за задължителния контур* поради наличието на еднотипен съгласен звук в края на основата (**гърцец, *швецец*):

18. а. *Гърция* грѝк, грѝкѝня
 б. *Чехия* чех, чехкѝня
 в. *Швеция* швед, шведѝка

3.3. Обсъждане на общото разпределение на суфиксалния инвентар за образуване на НН

Пенултимните НН, образувани с *-ец/-ка* и разширенията им, са най-широко представени в езика (80,12%). Характерно за суфиксите без разширения е, че не променят акцентната позиция на основата, като се добавят след съгласен звук при основи на съгласна или заменят *-ия, -а* и *-й*. Суфиксите *-ец/-ка* не се свързват с едносрични корени без разширения и не образуват двусрични НН. Този факт корелира с тенденцията производните имена да надвишават размера на двусричната стъпка, формулирана от Аранович и Оргун (Aranovich, Orgun 2006 по Nevins 2011). При това се наблюдава *комплементарен ефект* на свързване на кратки корени/основи с разширени аломорфи.

Вариантите с разширения *-а̀нец/-а̀нка* и *-ѝец/-ѝѝка* са в допълнителна дистрибуция: *-а̀нец/-а̀нка* се добавя след гласна (*о, у* или *а*) или беззвучна съгласна и не се свързва с имена на държави, образувани с *-ия*. Обратно, *-ѝец/-ѝѝка* се свързва най-често с хороними на *-ия* или завършващи на гласната *-и*.

Таблица 2. Общо разпределение на суфиксите за образуване на НН

Суфикси	Процент	Пример
-ец/-ка	58,33%	<i>испàнец/испàнка</i>
-ѝец/-ѝѝка	14,74%	<i>австрѝец/австрѝѝка</i>
-а̀нец/-а̀нка	5,77%	<i>конгоа̀нец/конгоа̀нка</i>
-ѝнец/-ѝнка	1,28%	<i>грузѝнец/грузѝнка</i>
-ин/-ка, -киня	3,2%	<i>българин/българка</i>
-ча̀нин/-ча̀нка	2,56%	<i>иракча̀нин/иракча̀нка</i>
-янин, -янин/-янка, -янка	1,28%	<i>хаитя̀нин/хаитя̀нка</i>
-узин/-узойка	0,64%	<i>францу̀зин/францу̀зойка</i>
-а̀к, -я̀к/-(к)ѝня/-а̀чка	1,92%	<i>русна̀к/рускѝня</i>
-Ø/-(к)ѝня, -ка	1,92%	<i>чех/чехкѝня, швед/шведѝка</i>

Алтернативните суфикси *-ин/- (к)иня* (продуктивни в миналото), *-ак*, *-як/- (к)иня*, *-ка* и нулевият суфикс днес се свързват с ограничен брой наименования на граждани на близки и съседни страни, както и на Великите сили, които са били най-често употребяваните в исторически план. Според Марк Ароноф при динамичната конкуренция между морфеми често настъпва замяна¹⁵ (Aronoff 2016). В анализа си той прилага аксиомата на Гаус за *конкуrentното изключване* при биологичните видове към езиковата сфера. Конкуренцията често води до елиминиране на слабия елемент, обаче тя има повече от един възможен изход. Слабият афикс може да не изчезне, ако намери *ниша*, която да запълни. Тогава при него настъпва адаптивна промяна. В езиковата сфера и словообразуването промяната може да е по отношение на значение и употреба или на прозодични условия за свързване. Те също представляват своеобразна ниша или фактор за диференциация, с които да обясним съществуването на различни суфикси в по няколко варианта с идентично словообразователно значение.

4. Заключение

Може да приемем, че суфиксите и техните разширения имат вътрешно присъщи прозодични характеристики като акцентуваност, предпочитания към определени основи и контур на производната дума, които са от значение за избора на аломорфи. Тези характеристики участват в прозодичния компонент на *конструктивната схема* в терминологията на Буй, която описва систематичното отношение между фонология, морфология и семантика (Booij 2019). По отношение на разглежданата група то може да се представи по следния начин:

<i>минимална прозодична структура</i>	$\sigma(\acute{\sigma}\sigma)$
<i>морфосинтактична характеристика</i>	<i>съществително име</i>
<i>значение</i>	<i>народностно название</i>

Прозодичната схема на НН предполага хорейчна стъпка, изравнена с дясната граница на думата ($\acute{\sigma}\sigma$) в рамките на предпочитана минимално трисрична ПУ структура $\sigma(\acute{\sigma}\sigma)$, която често се разширява до устойчива прозодична структура с четен брой срички при запазване на ПУ акцентуване. По думите на Буй систематичното отношение между трите компонента подчертава значимостта на прозодичната форма и илюстрира свързаността на граматиката и лексикона (Booij 2019). В тази обща схема прозодията участва при определянето на условията на аломорфията при НН.

Цитирана литература / References

- Аврамова 2013: Аврамова, Цв. *Имена на жители (nomina habitatorum) в съвременния чешки и в съвременния български език*. София: Парадигма. (Avramova 2013: Avramova, Tsv. *Imena na zhiteli (nomina habitatorum) v savremenniya cheshki i v savremenniya balgarski ezik*. Sofia: Paradigma.)
- Балтова 1988: Балтова, Ю. Към проблема за семантиката на производната единица. – В: *Проблеми на съвременното българско словообразуване*. София: БАН, с. 121 – 136. (Baltova 1988: Baltova, Yu. *Kam problema za semantikata na proizvodnata edinitsa*. – In: *Problemi na savremennoto balgarsko slovoobrazuvane*. Sofia: BAN, pp. 121 – 136.)
- Дуриданов 1970: Дуриданов, Ив. Един непознат словообразователен тип в български: жителски имена на -ар. – В: *Известия на Института за български език*, кн. 19, с. 863 – 869. (Duridanov 1970: Duridanov, Iv. *Edin nepoznat slovoobrazovatelnen tip v balgarski: zhitelski imena na -ar*. – In: *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, кн. 19, pp. 863 – 869.)
- Леков 1958: Леков, И. *Словообразователни склонности на славянските езици*. София: БАН. (Lekov 1958: Lekov, I. *Slovoobrazovatelni sklonnosti na slavyanskite ezitsi*. Sofia: BAN.)
- Маслов 1982: Маслов, Ю. *Грамматика на българския език*. София: Наука и изкуство. (Maslov 1982: Maslov, Yu. *Gramatika na balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Радева 2007: Радева, В. *В света на думите. Структура и значение на производните думи*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Radeva 2007: Radeva, V. *V sveta na dumite. Struktura i znachenie na proizvodnite dumii*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.)

¹⁵ Суфиксът *-ation* измества *-ment*, а *-s* измества *-en* в английски.

- РБЕ 2006: *Речник на българския език*. Т. 3. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. (RBE 2006: *Rechnik na balgarskiya ezik*. Т. 3. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.)
- Станкулова 1963: Станкулова, Е. За образуването на нови народностни названия за лица в славянските езици. – В: *Славистичен сборник*. Кн. 2. София: БАН, с. 69 – 75. (Stankulova 1963: Stankulova, E. Za obrazuvane na novi narodnostni nazvaniya za litsa v slavyanskite ezitsi. – In: *Slavistischen sbornik*. Кн. 2. Sofia: BAN, pp. 69 – 75.)
- Стоянов 1983: Стоянов, Ст. *Граматика на съвременния българския книжовен език*. София: Наука и изкуство. (Stoyanov 1983: Stoyanov, St. *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Ahn 2014: Ahn, M. Prosodic Structure and Lexical Preferences in Allomorph Selection. – In: *Language Research*, 50 (1), pp. 77 – 89.
- Aranovich, Orgun 1998: Aranovich, R., O. Orgun. Opacity in -ez/-eza Suffixation. – In: Face, T., T. L. FaceKlee, A. Carol (eds.). *Selected Proceedings of the 8th Hispanic Linguistics Symposium*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, pp. 116 – 122.
- Aronoff 2016: Aronoff, M. Competition and the lexicon. – In: Elia, A., C. Iacobini, M. Voghera (Eds.). *Livelli di Analisi e fenomeni di interfaccia. Atti del XLVII congresso internazionale della società di linguistica Italiana*. Roma: Bulzoni Editore, pp. 39 – 52.
- Booij 2019: Booij, G. The role of schemas in Construction Morphology. – In: Hilpert, M. (ed.). *Word Structure*, 12. On higher order schemas in morphology, pp. 385 – 395.
- Booij, van der Veer 2015: Booij, G., B. van der Veer. Allomorphy in OT: the Italian mobile diphthongs. – In: Bonet, E., M.-R. Lloret, J. Mascaró (eds.). *Understanding Allomorphy: Perspectives from Optimality Theory*. London: Equinox, pp. 45 – 69.
- Crosswhite 1998: Crosswhite, K. Segmental vs. Prosodic Correspondence in Chamorro. – In: *Phonology*, vol. 15, No 3, pp. 281 – 316.
- Gonzalez 2005: Gonzalez, C. Phonologically-Conditioned Allomorphy in Panoan: Towards an Analysis. – In: Heinz, J., A. Martin, K. Pertsova (eds.). *UCLA Working Papers in Linguistics 11: Papers in Phonology 6*, pp. 39 – 56.
- Kager 1996: Kager, R. On Affix Allomorphy and Syllable Counting. – In: U. Kleinhenz (ed.). *Interfaces in Phonology*. Berlin: Akademie Verlag, pp. 155 – 171.
- Nevins 2011: Nevins, A. Phonologically-Conditioned Allomorph Selection. – In: *The Blackwell Companion to Phonology. Vol. IV. Phonological Interfaces*, pp. 1 – 26.
- Revithiadou, Lengeris 2016: Revithiadou, A., A. Lengeris. One or many? In search of the default stress in Greek. – In: Heinz J., R. Goedemans, H. van der Hulst (eds.). *Dimensions of Stress*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 263 – 290.

PROSODIC FACTORS IN THE COMPETITION OF SUFFIXES WITH IDENTICAL MEANING

Mirena Patseva

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

mirena.patseva@gmail.com

Abstract: The study raises the question of the influence of prosodic factors on the distribution of suffixes and their extended complex variants in the wordformation of nationality names in Bulgarian. It aims to trace their influence in the selection of allomorphs as a manifestation of the interaction between prosody and morphology. The analysis shows particular tendencies in the accentuation of the suffixes and their extended variants, preferences for certain bases and contours of the derived word that are relevant for the choice of allomorphs.

Keywords: *prosodic factors, suffixes for nationality names, allomorphs, Bulgarian language*

Mirena Patseva
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
Sofia 1504
Bulgaria